

БЪЛГАРСКИТЕ ИТЕРАТИВИ И ТЕХНИТЕ АНАЛОЗИ В СЪВРЕМЕННИЯ ПОЛСКИ ЕЗИК

Кристиян Бошулски
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

BULGARIAN ITERATIVE VERBS AND THEIR ANALOGUES IN MODERN POLISH

Kristiyan Boshulski
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

In this study, we first explain how iterative verbs are used in general, and then more specifically in two Slavic languages – Bulgarian and Polish. The main aim of the study is to determine whether iterative verbs are always equivalent in both languages, or if there are cases when we use iterative verbs in one language but in the other they have to be translated differently due to the absence of an analogue in one of the languages. The conclusion can be deduced through a comparative analysis of the work of various translators and their interpretation of the source text.

Keywords: iterative verbs, Bulgarian, Polish, analogues

Обект на изследване в настоящата разработка са българските итеративни глаголи и техните аналози в съвременния полски език. Интересът ни към темата е продиктуван от разликите във видовата система на глаголите в двата славянски езика. Целите на изследването са: да изясним същността на понятието итеративност (повторителност), да коментираме начините, по които това значение се изразява в съвременния български език (СБЕ), да потърсим аналозите на българските итеративни глаголи в съвременния полски език, да коментираме translatorските решения при превода на итеративни глаголи от български на полски език и обратно.

Важно е да се подчертае, че тълкуването на термина итеративни глаголи в българската аспектология не е еднозначно. Така напр. К. Чакърова говори за два вида итеративи: 1) Граматични итеративи (образувани от изходни перфективи с морфема *-ва* или неин аломорф (нерядко в комбинация с алтернация в корена на думата); 2) „Специални“ итеративни глаголи, образувани чрез прибавяне на морфемата *-ва* към изходни глаголи от НСВ (напр. *писвам, ходвам, менявам* и др.) (вж. Чакърова/Chakarova 2003). Някои изследователи разграничават моторно-

кратните глаголи (глаголи за неопределено движение) от итеративите, така например Р. Михалик в своята „Кратка полска граматика“ отделя моторно-кратните глаголи от повторителните глаголи (Михалик/Mihalik, цит. по Чакърова/Chakarova 1991: 99 – 100). Трудно бихме могли да се съгласим с подобно разделяне, защото то не е убедително на фона на примерите, които Р. Михалик дава – в посочените от него изречения с употребени итеративни глаголи присъства и лексикален модификатор за многократност (наречията *nieraz, często, zawsze* и др.) т.е. използването в тези случаи на „специалните“ многократни глаголи е контекстово обусловено (Чакърова/Chakarova 1991: 100). В. Анастасов дава следното определение за итеративност: „под итеративен глагол традиционно се разбира вторичен (произведен) девербативен глагол от несвършен вид, образуван от изходен глагол от свършен вид. [...] Термините „итеративен глагол“ и „итеративност“ (*verba iterativa; iteratio*) са употребени за първи път от Й. Добровски“ (Анастасов/Anastasov 1985: 172). Оказва се обаче, че терминът, който е въведен от бащата на славянската филология, донякъде е неподходящ. Според А. Мейе този термин е неточен, тъй като с глаголите от разглеждания тип се изразява повторителност само тогава, когато глаголният процес е непродължителен; сами по себе си те изразяват не повторителност, а продължителност (Мейе/Meje, цит. по Анастасов/Anastasov 1985: 172). За българския език итеративността (т.е. многократността) е определяна като лексикално-граматична категория, т.е. като вид, като начин на глаголно действие или като своеобразно преплитане на граматичното с лексикалното значение на глагола, докато в полското езикознание – преди всичко като лексикална категория, неотделима от вида. К. Нетеберг представя многократността като определен начин на глаголно действие, който се свързва само с несвършения вид, за разлика от моментността, за изразяването на която е необходим свършен вид (Анастасов/Anastasov 1983: 59). В. Шмех (1973) посочва, че начинът на глаголното действие като семантична категория може да изразява продължителност + многократност, от една страна, и моментност (еднократност), от друга, в зависимост от това дали се свързва с несвършена, или със свършена глаголна форма. Според цитирания автор видът е граматична категория, която се основава на граматикализацията на някои от начините на глаголно действие. На тази база полският езиковед утвърждава, че несвършеният вид като показател за нецялостно действие може да изразява едновременно продължителност и многократност (Шмех/Shmeh, цит. по Анастасов/Anastasov 1983: 59). В. Анастасов опитва да изведе формалните признаци за изразяване на маркирана итеративност, като отбелязва про-

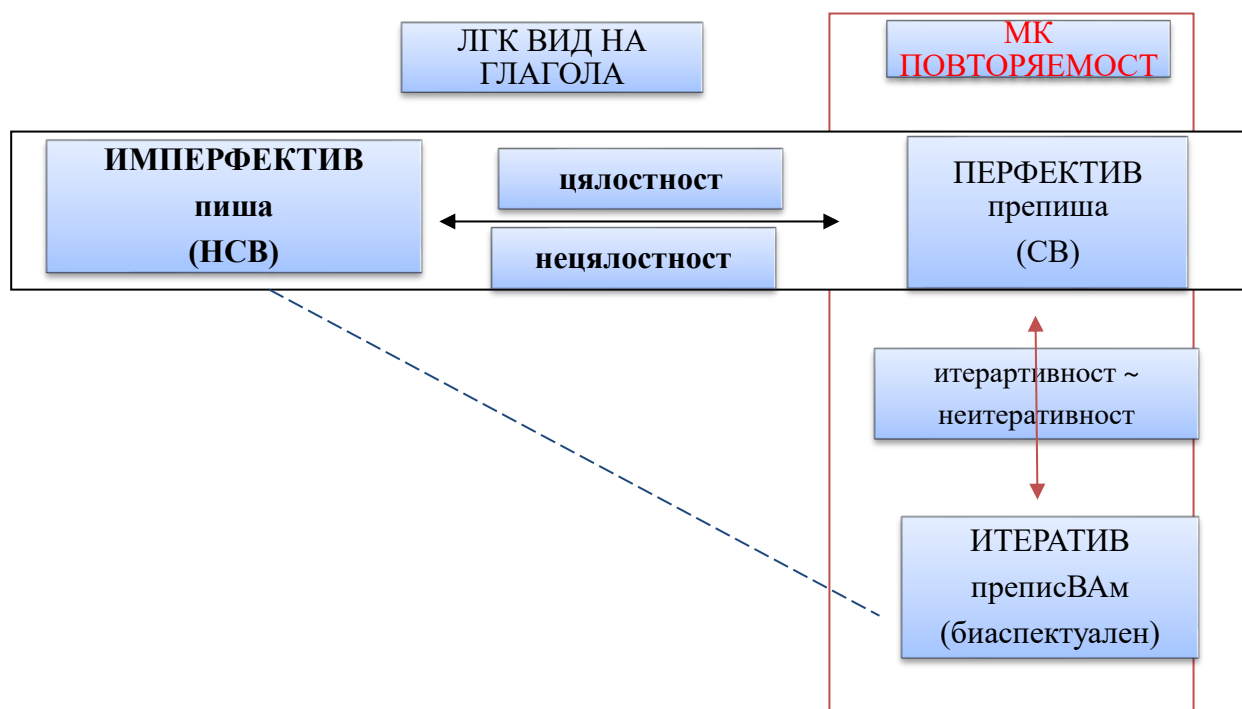
явата на фонематично, формообразуващо и словообразователно равнище „[...] в същността си итеративните глаголи винаги са образувани от изходни неитеративни глаголи, те са винаги девербативни; преходът от неитеративност към итеративност се осъществява чрез определени формални белези, които независимо от принадлежността си към едно или друго езиково равнище променят изходната форма морфологично и семантично. Морфологичните промени се изразяват предимно във вида и отчасти в начина на глаголното действие, като са свързани отчасти с контекста и структурата на изречението“ (Анастасов/Anastasov 1983: 175). Налице са основания в съвременния български език да се говори за съществуването на трета аспектуална грамема, наречена граматична итеративност.

Според К. Чакърова итеративите се образуват от изходни перфективи с помощта на специфична морфема, наречена от авторката „суфиксоид“. В статията си „За един специфичен казус в съвременното българско словообразуване“ К. Чакърова определя морфемата *-ва* и нейните аломорфи (*-ава-*, *-ява-*, *-а-*, *-я-*, *-ува-*) като суфиксоид, подчертавайки, че тази морфема има двойка функция. Тя е носител на граматичното значение итеративност, но включва в структурата си (или напълно съвпада с него) класифициращия формант (тематичната гласна) на третото глаголно спрежение. Оказва се, че граматичният показател в случая е „скрит“ в една синкретична морфема, която може да бъде наречена суфиксоид („полусуфикс“), понеже подобно на суфиксите участва в деривационния процес, но за разлика от тях не променя лексикалното значение на изходните глаголи (Чакърова/Chakarova 2019: 44). В. Анастасов лансира идеята, че многократността на глагола представлява трети равноправен член на видовата опозиция. К. Чакърова също разглежда итеративите като самостоятелен компонент на т.нар. „видова триада“, противопоставящ се граматически (по признака ‘граматична повторителност’) на свършения вид (Чакърова/Chakarova 2003).

Същинската структура на видовата категория се изгражда от два основни члена – несвършения и свършения вид, които се намират в бинарна опозиция както на граматично равнище (некомплексност vs. комплексност), така и в лексикално-семантичен план (напр. *пиша* и *препиша* функционират като различни лексеми, поради което категорията се характеризира като лексикално-граматична). Итеративът, от своя страна, може да бъде разглеждан като подвидова форма само в разширен, функционален аспектуален смисъл. Неговата видовост е контекстуално обусловена и не се маркира пряко нито морфологично, нито семантично в рамките на видовата опозиция. Вместо това итера-

тивността представлява количествена характеристика, свързана с кратността на действието, без експлицитна локализация във времето или пространството. Така тя се отнася към морфологичната категория на повторемостта, изградена върху привативна опозиция между итеративни и неитеративни форми – срв. напр. *ям-изям-изяждам; нося-донеса-донасям*. Подобни триади се откриват и в съвременния полски език, но те са значително по-малко в сравнение с българския език – срв.: НСВ > СВ > итератив: *grać > odgrać > odgrywać; играя > отиграя > отигравам; pisać > podpisać > podpisywać; пиша > подпиша > подписвам* и др. (вж. Фиг.1.).

Модел на видовете отношения в съвременния български книжовен език

Фигура 1

В следващото изложение ще представим наблюденията си върху полските аналози на български граматични итеративи.

Прави впечатление, че в редица случаи българските итеративи се предават в полския език с обикновени несвършени глаголи – срв.: *Изведнъж ти приковаваш очи към нещо* /Б. Димитрова „Отклонение“/ (*Nagle patrzysz na wejście i twój wzroknie ruchomieje*); *Аз в такива бабешки игри участие не вземам!* /И. Вазов „Немили – недраги“/ (*Ja w takich babskich sztukach nie gram!*); *Бог създава, верблюдът руши...* /ЇР – Р/ (*Bóg tworzy, wierbliudniszczy...*); *... те са хъшове, бедни хора, казваше си той и се усмихваше* /ИВ – НН/ (*... cichy szowieto są biedni ludzie – mówił*

do siebie taki trafikarzius miechał się); *Хваща я той за шията, почва да вика: „Ура!“ /ИР – НВ/ и др. (цит. по Чакърова/Chakarova 1991: 56)*

Макар и по-рядко, се срещат и случаи на превод с преки аналози на българските итеративи – срв.:

*Толкова рано дошъл!... Свършвам тогава, целувам те и се **подписвам** за последен път... (ИВ/IV) – Tak wcześniej przyszedł!... Kończę więc, całuję cię I **podpisuję się** porazostatni...; Каква нечувана трагедия се разиграваше в душата ѝ? (Co za tragedia musi się odgrywać w jej duszy?) (IW/ИВ). Както отбелязва К. Чакърова, в някои от случаите граматичният итератив в българския текст (предимно при модалните му употреби) е заменен с перфективен глагол в полския превод: *Дървото си остава дърво... /ИР – НВ/ (Drzew opozostanie drzewem); Хъшовете първи път виждаха русите... /ИВ – НН/ (Chyszowiedzi śpo raz pierwszy zetknęli się z Rosjanami...)* и др. (Чакърова/Chakarova 2000). *Имам да преписвам на пишеща машина... (ДД/DD)/ Mam coś do przepisania na maszynie... (DD/DD)*. Характерно за полските многократни глаголи е, че те нямат дуративно (продължително) значение, т.е. не могат да се употребяват в сегашно актуално време: срв.: *W tej chwili jem /* W tej chwili jadam/ pijam...* Отсъствието на дуративното значение при *verba iterativa* от типа *czytywać* съвсем не означава, че те не притежават форми за сегашно време (изречението *Ojciec pisuje do nas często* е напълно нормално в полския език) (вж. Чакърова/Chakarova 1991: 101). При превод на български език за техни аналози се използват обикновени (първични) несвършени глаголи, срв.: *Nie wolno tylko **pisywać** wierszy lepszy chodce zaraz tego powoduboję się trochę o Lukana...* (HS/XC) */Само не бива да се **пишат** по-добри стихове от неговите и затова малко се страхувам за Лукан... (XC/HS); Zali nie lepiej **czytywać** wroz kosznej bibliotece wiersze... (HS/XC); Не беше ли по-добре да **чете** стихове в разкошната си библиотека... (XC/HS); “там bóle w krzyżu, których ty nie miewasz... (HS/XC)/...имам болки в кръста, каквито ти нямаш... (XC/HS); Ostatnio miewa często złe sny¹. Напоследък често сънувам лоши сънища; Kilka razy na miesiąc **pijam** rum. Няколко пъти в месеца **пия** ром; Zwykle obiady **jadam** w stołówce. Обикновено **обядвам** в стола.**

В заключителната част на нашето изследване можем да направим следните изводи:

1. Както отбелязва К. Чакърова, категориалната опозиция итеративност – неитеративност е систематично реализирана в цялостната глаголна парадигма на българския език, като обхваща всички времена,

¹ Този и следващите примери в абзаца са на Михалик/Mihalik 2003: 116.

наклонения и залози, което свидетелства за нейното последователно и закономерно функциониране. В полския език обаче аналогичната опозиция се проявява фрагментарно, тъй като итеративните глаголи са с ограничена употреба и не заемат равностоен дял в граматичната система.

Прави впечатление, че като аналози на българските граматични итеративи в полскоезичните преводи нерядко се използват обикновени несвършени глаголи или глаголи от свършен вид без участието на лексикален маркер за повторителност. Това е убедително доказателство, че за разлика от ситуацията в българския език в полския не може да се говори за наличието на грамема комплексна итеративност, която се отличава със системна употреба.

В съвременния български език не съществуват „специални“ итеративни глаголи, каквито са характерни за съвременния полски език. При превод на тези итеративи на български се предпочитат обикновени несвършени глаголи, твърде рядко съчетани с лексикален маркер за повторителност. Споменатите факти убедително показват, че итеративността в българския език се реализира системно на граматично равнище, докато в полския език тя може да се интерпретира като специфичен начин на действие, чиято употреба не е особено активна.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Анастасов/Anastasov 1983:** Анастасов, В. Мястото на многократността в полската и българската глаголна система. // *Български език*, № 7., 1983, 57 – 61. [Anastasov, V. Myastoto na mnogokratnostta v polskata i balgarskata glagolna sistema. // *Balgarski ezik*, № 7, 1983, 57 – 61.]
- Анастасов/ Anastasov 1985:** Анастасов, В. Към характеристиката на понятието „итеративност“ в славянското езикознание. // *Славистичен сборник*. София: Издателство на БАН, 1985. [Anastasov, V. *Slavistischen sbornik*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1985.]
- Михалик/Michalik 2003:** Михалик, Р. *Кратка полска граматика*. София: Херон Прес, 2003. [Michalik, R. *Kratk apolska gramatika*. Sofia: Heron Press, 2003.]
- Чакърова/Chakarova 1991:** Чакърова, К. За итеративните глаголи в българския и полския език. // *Научни трудове на ПУ*, 1991, т. 29, кн. 1, 99 – 102. [Chakarova, K. *Za iterativnite glagoli v balgarskiya i polskiya ezik*. // *Nauchni trudove na PU*, 1991, t. 29, kn. 1, 99 – 103.]
- Чакърова/Chakarova 2001:** Чакърова, К. Степени на граматикализация в сферата на славянския глаголен вид. // *VIII Kolokwium*

Sławistyczni Polsko-Bułgarskie. T. I (Materialy sesji naukowej zorganizowanej przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Gniezno, 2001, 151 – 161. [Chakarova, K. Stepeni na gramatikalizatsiya v sferata na slavyanskiya glagolen vid. // *VIII Polish-Bulgarian Slavic Colloquium. Vol. I (Materials of the scientific session organized by the Adam Mickiewicz University in Poznań)*, Gniezno, 2001, 151 – 161.]

Чакърова/Chakarova 2003: Чакърова, К. *Аспектуалност и количество*. Велико Търново: Faber, 2003. [Chakarova, K. *Aspektualnost I kolichestvo*. VelikoTarnovo: Faber, 2003.]

Чакърова/Chakarova 2019: Чакърова, К. За един специфичен казус в съвременното българско словообразуване. // *Научни трудове на Съюза на учените в България – Пловдив. Серия А. Обществени науки, изкуство и култура. Том V*, 2019, 41 – 44. [Chakarova, K. *Za edin spetsifichen kazus v savremennoto balgarsko slovoobrazuvane*. // *Nauchni trudove na Sayuza na uchenite v Balgaria – Plovdiv. Seriya A. Obshtestveni nauki, izkustvo i kultura. Tom V*, 2019, 41 – 44.]

ИЗТОЧНИЦИ

ДД/ DD: Д. ДИМОВ. *Тютюн*. // <https://chitanka.info/text/5799>. [D. Dimov. *Tyutyun*. // <https://chitanka.info/text/5799>.]

ИВ/IV: И. Вазов. *Събрани съчинения (Казаларската царица, Светослава тертер)*. Том 15. София: Български писател, 1978. [I. Vazov. *Sabrani sachineniya (Kazalarskata tsaritsa, Svetoslava terter)*. Том 15. Sofia: Balgarski pisatel, 1978.]

ХС/HS: Х. Сенкевич. *Quo Vadis*. Превод от полски Ев. Манолова. София: Хермес, 2022. [H. Sienkiewicz. *Quo Vadis*. Prevod ot polski Ev. Manolova. Sofia: Hermes, 2022.]

ДД/ДД: D.Dimow, D. *Tytoń. Tom 1*. Warszawa: Czytelnik 1975, tłumaczenie Helena Bychowska.

IW/IB: I. Wazow. *Królowa kazalarska*. <<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/22136/edition/19429/krolowa-kazalarska-spolczesna-powiec-bulgarska-vazov-ivan-1850-1921?language=de>>

HS/ХС: H. Sienkiewicz. *QuoVadis*. // <<https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/quo-vadis.pdf>>